Canolradd

national slate museum
amgueddfa lechi cymru

canolradd

gweithgareddau 1-6

national museum wales
amgueddfa cymru

Noddir gan Lywodraeth Cynulliad Cymru
Sponsored by Welsh Assembly Government

canolradd 1

bargen

tiwtor

Nod: Dysgu mwy o eirfa'r chwarel a thrafod y geiriau newydd efo help lluniau. Bydd hyn yn eu paratoi i wylio 'Naddu'r Graig' ac i weld yr Hollti a'r Naddu.

Camau

1. Cyflwyno'r geiriau a dangos y lluniau. Trafod y geiriau efo partner.

2. Cyflwyno'r broses o chwythu'r graig. Gwylio'r ffilm (heb sain) a gwneud y dasg.

3. Cyfle i sgwrsio gan ddefnyddio'r cwestiynau olaf.

Bydd yr holl luniau, tapiau sain a ffilmiau sy'n angenrheidiol ar gyfer y tasgau ar gael yn yr Amgueddfa.

canolradd 1

bargen

dysgwr

Mwy o eiriau'r chwarel

Tîm Roedd y chwarelwyr yn gweithio mewn timau o bedwar fel arfer – dau yn gweithio ar y bonc a dau yn y wal.

Bargen Roedd pob tîm yn cael tua chwech medr sgwâr o'r bonc i weithio arno fo. Bob mis roedden nhw'n bargeinio efo'r stiward am bris y graig. Roedd eu cyflog yn dibynnu ar bris y fargen.

Creigiwr Roedd dau greigiwr ym mhob tîm. Roedden nhw'n gweithio ar wyneb y graig ar y bonc. Nhw oedd yn chwythu ochr y mynydd i gael y llechfaen.

Piler Dyma'r term am ddarn mawr o graig o'r mynydd.

Clwt Roedden nhw'n torri'r pileri yn ddarnau llai – yn glytiau.

Clytiau Wedyn roedd y clytiau yn mynd i lawr ar y wagenni i'r wal neu'r sied lle roedd y ddau bartner arall yn gweithio.

Rybelwr Roedd rybelwyr yn gweithio i'r timau. Nhw oedd yn clirio'r graig wael. Fel arfer, roedd 'na tua deg tunnell o graig wael i bob un tunnell o graig dda.

Hollti Roedd un partner yn hollti'r clytiau. Roedd yn gobeithio cael 16 llechen o bob clwt da.

Naddu Roedd y partner arall yn naddu'r llechen i faint arbennig.

Inclein Wedyn roedd y llechi'n cael eu pacio a'u cario ar yr incléin i lawr at y llyn. Roedden nhw'n mynd ar y trên i'r Felinheli ac o'r Felinheli i bedwar ban y byd.

Geirfa

cyflog	-	*wage*
chwythu	-	*to blast*
darn /au	-	*piece/s*
gwael	-	*poor quality*
tunnell	-	*ton*
maint	-	*size*
pedwar ban y byd	-	*the four corners of the world*

canolradd 1

bargen

dysgwr

Trafodwch ystyr y geiriau yma efo'ch partner:

tîm
chwythu'r graig
creigiwr
hollti
naddu
inclein
rybelwr
bargen

Defnyddiwch y lluniau i'ch helpu.

Chwythu'r Graig

Roedd y creigwyr yn:

- tyllu'r graig
- rhoi powdwr du yn y twll
- rhoi ffiws yn y twll
- gwasgu'r llwch
- tanio'r ffiws
- rhedeg i'r Cwt
- clirio'r graig
- torri'r graig yn bileri o lechfaen
- torri'r pileri yn glytiau
- symud y clytiau i'r wal

Pryd oedd y ffrwydrad yn digwydd? Rhowch y ffrwydrad i mewn yn y rhestr.

Edrychwch ar y ffilm i weld y chwarelwyr yn chwythu'r graig. Wrth i chi weld y llun, ticiwch y frawddeg yn y rhestr.

Siaradwch am waith y chwarelwyr:

Oedd o'n waith peryglus?
Oedd o'n waith cyffrous?
Oedd o'n waith caled?
Oes 'na rywun yn eich teulu chi wedi gwneud gwaith tebyg?

canolradd 2

cludiant

tiwtor

Nod: Dysgu am gludiant yn y chwarel. Deall beth oedd yn digwydd yn y gwahanol weithdai.

Camau

1. Rhannu'n ddau grŵp, un grŵp i gael Taflen 1 a'r llall i gael Taflen 2. Darllen y daflen, naill ai ar eu pennau eu hunain neu mewn parau.

2. Gwneud y tasgau mewn parau.

3. Rhannu'n barau newydd, gydag un sy wedi bod yn gweithio ar Daflen 1 yn sgwrsio efo rhywun sy wedi bod yn gweithio ar Daflen 2 er mwyn rhannu gwybodaeth.

4. Dosbarthu Taflen 3 i bawb a gofyn iddyn nhw gerdded o gwmpas y safle i chwilio am yr atebion.

5. Adrodd yn ôl.

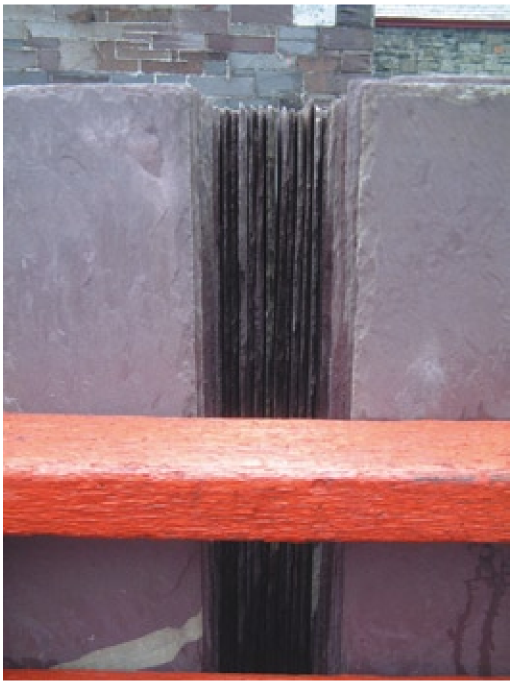

canolradd 2

cludiant

dysgwr

Taflen 1

Roedd tair system wahanol o gludiant yn Chwarel Dinorwig:

a) i godi'r clytiau a'u cario nhw i'r wal

b) i gario'r llechi i lawr i'r llyn

c) i gario'r llechi i'r porthladd

Dyma luniau o'r wagenni ar y ponciau. Dyma sut roedd llechfaen yn cael ei gario i'r waliau a'r siediau.

Mi gafodd incleiniau eu hadeiladu i gario'r llechi i lawr o'r mynydd at y llyn. Mi gafodd Inclein V2 Chwarel Vivian ei hadeiladu rhwng 1873-1877. Yn 1998 mi gafodd hi ei hadfer gyda help Cronfa'r Loteri. Mae'n gweithio weithiau yn ystod yr haf.

Roedd y tryciau'n cael eu tynnu gyda rhaff wifren i fyny ac i lawr y llethrau. Roedd pwysau'r tryciau llawn ar y ffordd i lawr yn tynnu'r tryciau gwag yn ôl i fyny. Roedd hi'n system effeithiol iawn.

Roedd problemau mawr ar ôl cyrraedd y llyn. Yn 1778 roedd hi'n costio mwy i gario'r llechi i'r Felinheli (efo cwch i Gwm-y-glo a wagenni i'r Felinheli) nag i gario'r llechi ar y llongau o'r Felinheli i Lerpwl.

Mi wellodd pethau yn 1824 pan gafodd tramffordd ceffyl ei hadeiladu.

canolradd 2

cludiant

dysgwr

Chwiliwch am y gair am:

waggons

ropeways

to restore

wire ropes

slopes

weight

effective

Beth ydy arwyddocâd (*significance*):

incléin

Cronfa'r Loteri

pwysau'r tryciau

Y Felinheli

Lerpwl

tramffordd ceffyl

cludiant

dysgwr

Taflen 2

Roedd tair system wahanol o gludiant yn Chwarel Dinorwig:

a) i godi'r clytiau a'u cario nhw i'r wal

b) i gario'r llechi i lawr i'r llyn

c) i gario'r llechi i'r porthladd

Yn 1848 mi gafodd Rheilffordd Padarn ei hadeiladu. *Jenny Lind* a *Fire Queen* oedd y ddwy injan gyntaf. Mi ddaeth *Dinorwig* – peiriant mawr cryf – yn 1895 ac wedyn *Amalthea* a'r *Velinheli*. Roedden nhw'n tynnu'r trenau bob dydd tan 1961. Dim ond unwaith wnaeth y trên fethu mynd – adeg eira mawr 1929.

Yn 1895 roedd dros mil o ddynion yn teithio i'r gwaith bob dydd ar y trên. Ar fore Llun a phnawn Sadwrn roedd 'na ddau gerbyd ychwanegol i gario gweithwyr o Fôn oedd yn aros yn y Barics am yr wythnos.

Ar y trên, roedd gan bawb docyn – wedi'i wneud o bres – efo rhif sedd a rhif cerbyd. Roedd rhaid i bawb eistedd yn yr un sedd bob dydd – hogyn ifanc wrth ochr dyn profiadol. Roedd y dynion hŷn yn cadw trefn ar yr hogia ifanc. Ar bob taith roedd 'na fforman i gadw trefn ar bawb. Roedd hyn yn bwysig iawn.

Una ydy enw'r injan sy yn yr Amgueddfa heddiw. Dyma'r math o injan stêm oedd yn gweithio yn y chwareli. Mi gafodd *Una* ei hadeiladu gan gwmni Hunslet o Leeds yn 1905. Yn Chwarel Pen-yr-orsedd, Dyffryn Nantlle roedd hi'n gweithio.

Erbyn heddiw maen nhw wedi adfer *Una* ac mae hi'n gweithio'n gyson yn Llanberis.

canolradd 2

cludiant

dysgwr

Chwiliwch am y gair am:

tramway ____________________

extra carriage ____________________

brass ____________________

seat ____________________

to keep order ____________________

to restore ____________________

consistently ____________________

Beth ydy arwyddocâd (*significance*):

Jenny Lind a *Fire Queen*

mil

eira mawr

Barics

tocyn pres

cadw trefn

Una

canolradd 2

cludiant

dysgwr

Taflen 3

Y gweithdai

Mi gafodd gweithdai'r Gilfach Ddu eu hadeiladu yn 1870 yn arbennig i drwsio holl offer, peiriannau a system gludiant y chwarel.

Gwaith anodd oedd cael y llechfaen o'r mynydd. Roedd angen cledrau ar y ponciau er mwyn cael wagenni i gario'r clytiau i'r siediau.

Roedd angen coed i wneud sliperi i'r rheilffyrdd bach.

Roedden nhw'n llifio'r coed (coed o Stad y Faenol) yn y Gilfach Ddu.

Yn lle yno? ____________________

Roedd angen cledrau i'r rheilffyrdd bach.
Roedd angen rhaffau dur i ddal y wagenni.

Roedden nhw'n gwneud y rhain yn y Gilfach Ddu

Yn lle yno? ____________________

Roedd angen rhaffyrdd yn yr awyr i symud wagenni.

Roedden nhw'n gwneud y rhain yn y Gilfach Ddu.

Yn lle yno? ____________________

Roedd angen darnau newydd i beiriannau'r chwarel, i'r trenau ac i'r llongau.

Roedden nhw'n gwneud y rhain yn y Gilfach Ddu.

Yn lle yno? ____________________

Roedden nhw'n trwsio'r trenau yn y Gilfach Ddu.

Yn lle yno? ____________________

Roedd crefftwyr y Gilfach Ddu yn gwneud yr holl waith cynnal a chadw yn y chwarel.

Dyna pam roedden nhw'n dweud mai'r Gilfach Ddu oedd 'calon' Chwarel Dinorwig.

canolradd 2

cludiant

dysgwr

Ewch am dro o gwmpas y gweithdai i weld lle roedd y gwaith yn cael ei wneud.

Geirfa

cledrau	-	*rails*
llifio	-	*to saw*
rhaffau dur	-	*steel ropes*
rhaffyrdd	-	*ropeways*
darnau	-	*parts*
cynnal a chadw	-	*maintenance*

canolradd 3

hollti a noddu

tiwtor

Nod: Gweld chwarelwr yn hollti a naddu llechi.

Camau

1. Gwylio sesiwn Hollti a Naddu; sesiwn mwy anodd y tro hwn.

canolradd 4

tai Fron Haul

tiwtor

Nod: Gwylio fideo am symud y tai ac ateb cwestiynau.

Camau

1. Trafod stori'r tai: darllen y brawddegau cyntaf. Gwylio'r ffilm nes bod y grŵp yn medru ateb y cwestiynau trwy weithio mewn parau.

2. Darllen y brawddegau nesaf. Gwylio eto ac ateb y cwestiynau mewn parau.

canolradd 4

tai Fron Haul

dysgwr

	Gwir	Gau
Mae rhes o dai yn cael eu symud.		
Maen nhw'n cael eu symud o Danygrisiau ger Blaenau Ffestiniog i Gaernarfon.		
Ffermwyr oedd yn byw ynddyn nhw.		
Mae Gerallt Nash yn gweithio yn Sain Ffagan, Amgueddfa Werin Cymru.		
Mae 'na drên stêm yn yr Amgueddfa yn Llanberis.		
Roedd hi'n ddiwrnod braf yno.		
Dafydd Jones sy'n gweithio yn yr Amgueddfa Lechi.		

Rhifau 1-6 Fron Haul, Tanygrisiau ydy enw'r tai.

Mi gaethon nhw eu hadeiladu yn 1865.

Mae angen rhoi rhif ar bob bric, carreg,
llechen a drws cyn eu tynnu i lawr.

Jig-so mawr 3D ydy o.

Yn ôl Dafydd Roberts, mae'r tai'n bwysig
achos eu bod nhw'n dweud stori'r bobl oedd yn byw yno.

Mae'r tai yn dangos sut roedden nhw'n
- a) paratoi bwyd
- b) dodrefnu'r tai.

Maen nhw'n dangos
- a) pa ddillad oedd gynnyn nhw
- b) pa deganau oedd gan y plant.

canolradd 5

tŷ'r prif beiriannydd a rhif 2 Fron Haul tiwtor

Nod: Ymweld â Thŷ'r Prif Beiriannydd a Rhif 2 Tai Fron Haul, sylwi ar y gwahaniaeth rhwng y ddau a'u trafod mewn grwpiau.

Camau

1. Cyflwyno'r taflenni.

2. Rhannu'r grŵp yn ddau – un i bob tŷ i weithio ar y tasgau.

3. Ymweld â'r ail dŷ yn gyflym cyn mynd yn ôl i Stafell Padarn i drafod efo partner o'r grŵp arall.

canolradd 5

tŷ'r prif beiriannydd a rhif 2 Fron Haul dysgwr

Grŵp A – Tŷ'r Prif Beiriannydd

Darllenwch y panel.

Y Prif Beiriannydd oedd y dyn mwyaf ________________ ar y safle.

Y Prif Beiriannydd a'i ________________ oedd yn byw yma.

Mae'r tŷ yma wedi'i ddodrefnu (*to furnish*) fel tai o tua ________________ .

Roedd y Faenol, plasdy ________________ yn llawer mwy crand.

Doedd 'na ddim tŷ arall ar y safle nag yn yr ardal.

Yr unig ferched yn y chwarel oedd y merched yn y tŷ yma.

Roedd hi'n eithaf unig yma.

Sut le oedd yma pan oedd y peiriannau i gyd yn gweithio?

Faint o lwch (*dust*) a sŵn oedd yma?

Fasech chi'n licio byw yma yn 1910?

canolradd 5

tŷ'r prif beiriannydd a rhif 2 Fron Haul dysgwr

Ewch i mewn i'r tŷ

(Mae'r stafell olchi yn dod o'r 1940au)

Sylwch ar y gegin.

Oedd 'na dap yn y sinc? ____________________

Oedd 'na drydan yna? ____________________

Lle oedd y merched yn coginio?

Pa fath o offer cegin (*kitchen equipment*) oedd yno? ____________________

Sut lawr oedd yno? Sut oedden nhw'n golchi'r llawr? ____________________

Lle oedden nhw'n sychu dillad? ____________________

Beth am y stafell fyw?

Oedd y stafell yn gyfforddus? ____________________

Beth oedd ar y llawr? ____________________

Oedd 'na waith glanhau yno? ____________________

Beth oedd diddordebau'r teulu? ____________________

Beth oedd yn y parlwr? ____________________

Dach chi'n cofio stafelloedd fel y rhain? ____________________

Oes 'na rywbeth fasech chi'n licio'i gael yn eich cartref chi? ____________________

Yn Stafell Padarn trafodwch:

Beth sy'n debyg yn y ddau dŷ?

Beth sy'n wahanol yn y ddau dŷ?

canolradd 5

tŷ'r prif beiriannydd a rhif 2 Fron Haul dysgwr

Grŵp B – Rhif 2 Fron Haul

Mae'r tŷ yma wedi'i ddodrefnu fel tai ym _________, adeg Streic Fawr _________ .

(Doedd y tŷ yma ddim yn agos i'r chwarel)

Ewch i mewn i'r tŷ a sylwch:

Faint o stafelloedd sy yma? ____________________

Oedd 'na gegin yn y tŷ? ____________________

Oedd 'na ddŵr yn y tŷ? ____________________

Oedd 'na drydan yn y tŷ? ____________________

Beth oedd ar y llawr? ____________________

Lle oedd y merched yn golchi? ____________________

Lle oedden nhw'n paratoi bwyd? ____________________

Lle oedden nhw'n coginio bwyd? ____________________

Sut dach chi'n gwybod bod y teulu'n dlawd? ____________________

Faint o ddodrefn oedd yn y tyˆ? Sut ddodrefn oedden nhw? ____________________

Beth oedd ar y llawr? ____________________

Oedd o'n gyfforddus? ____________________

Beth oedd diddordebau'r teulu? ____________________

Dach chi'n cofio tai fel hwn? ____________________

Oes 'na rywbeth fasech chi'n licio'i gael yn eich cartref chi? ____________________

Cofiwch fynd i weld beth sy yng nghefn y tŷ

Beth sy yn yr ardd gefn? ____________________

Yn Stafell Padarn siaradwch am beth dach chi wedi'i weld:

Beth sy'n debyg yn y ddau dŷ?

Beth sy'n wahanol yn y ddau dŷ?

canolradd 6

sesiwn ddillad yn y tai

tiwtor

Nod: Cymryd rhan mewn sesiwn i drafod dillad.

Camau

1. Mynd â'r grŵp i'r Tŷ Addysg, Rhif 4 Fron Haul. Yno, bydd y Swyddog Addysg yn cynnal gweithdy ymarferol, yn cynnwys cyfle i drin a thrafod rhai o'r pethau yn y tai, yn arbennig dillad. (Bydd angen bwcio sesiynau efo'r Swyddog Addysg ymlaen llaw.)

2. Ar ddiwedd y sesiwn mynd a'r grŵp yn ôl i Stafell Padarn i drafod.